

INTERNATIONAL JOURNAL OF CREATIVE RESEARCH THOUGHTS (IJCRT)

An International Open Access, Peer-reviewed, Refereed Journal

ਗੁਰਬਾਣੀ ਟੀਕਾਕਾਰੀ: ਸਰਵੇਖਣ ਅਤੇ ਮੁਲੰਕਣ

(ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ)

Meena Rani
Students

ਵਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼

ਟੀਕਾਕਾਰੀ ਸਧਾਰਨ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰੀ ਦੇ ਸਮਾਨੰਤਰ ਅਨੁਮਾਨੀ ਜਾਂਦੀ ਵਿਧਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਇਹ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰੀ ਦਾ ਇਕ ਭਾਗ ਹੈ। ਪਰਿਯਾਇ, ਨਿਰੁਕਤ, ਕੋਸ਼ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਆਦਿ ਵਾਂਗ ਟੀਕਾਕਾਰੀ ਵੀ ਸੂਤ੍ਰਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪਾਂ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਾਤਮਕ ਅਰਥ-ਬੋਧ ਦੀ ਸਮਝ ਲਈ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਵਜੋਂ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਹਥਲੇ ਪੇਪਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਟੀਕਾਕਾਰੀ ਦਾ ਸਰਵੇਖਣ ਅਤੇ ਮੁਲੰਕਣ (ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ) ਹੈ। ਇਸ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਟੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਕੇਤ ਅੰਕ (ਕੋਡ ਨੰ.) ਰਾਹੀਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰਨੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅੰਤਿਕਾ ਅੰਤਰਗਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰਨੀ ਵਿਚ ਓ: ਲੜੀ ਨੰ., ਅ: ਟੀਕਾ, ਏ: ਟੀਕਾਕਾਰ, ਸ: ੧ੳ, ਹ: ਸਤਿਨਾਮੁ, ਕ: ਕਰਤਾ, ਖ: ਪੁਰਖੁ, ਗ: ਨਿਰਭਉ, ਘ: ਨਿਰਵੈਰੁ, ਙ: ਅਕਾਲ, ਚ: ਮੂਰਤਿ, ਛ: ਅਜੁਨੀ, ਜ: ਸੈਭੰ, ਝ: ਗੁਰ, ਞ: ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਟੀਕਾ/ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਕੇਤ ਅੰਕ (ਕੋਡ ਨੰ.) ਨਾਲ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ: 1: ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ (ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ, ਸੰਪਾ.); 2: ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਰਸ਼ਨ (ਡਾ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਨ); 3: ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਭਾਗ 1); 4: ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ (ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਘੁੰਮਣ, ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਮੇਲ, ਵਧਾਵਾ ਸਿੰਘ) (ਸੰਪਾ.); 5: ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਪਾਠ ਤੇ ਵਿਆਖਿਆ (ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ); 6: ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਰਚਨਾਵਲੀ (ਹਿੰਦੀ) (ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ); 7: ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਭਾਗ ਇੱਕ) (ਹਿੰਦੀ) (ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ); 8: ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ (ਹਿੰਦੀ) (ਜੈਰਾਮ ਮਿਸ਼ਰਾ, ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾਸ (ਸੰਪਾ.); 9: ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਪਾਠ ਏਵਮ ਵਿਆਖਿਆ (ਹਿੰਦੀ) (ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ); 10: ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ (ਭਾਗ ਇੱਕ) (ਹਿੰਦੀ) (ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਸਿੰਘ); 11: ਹੇਮਸ ਆਫ਼ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ) (ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਸਿੰਘ); 12: ਹੇਮਸ ਆਫ਼ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ) (ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ) (ਸੰਪਾ.); 13: ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ (ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ) (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ) (ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ)। ਇਸ ਭਾਗ ਵਿਚ ਟੀਕਿਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਨਾਗਰੀ ਲਿਪੀ ਤੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਹਵਾਲੇ ਸਮੇਤ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਰਨੀ ਵਿਚ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲ ਹਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਵਧਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਕਾਰਨ ਬਰੈਕਟ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧਿਤ ਟੀਕੇ ਦਾ ਪੰਨਾ ਨੰ. ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਥਲੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਸਰੂਪ, ਉਚਾਰਨ, ਬਣਤਰੀ ਇਕਾਈਆਂ, ਅਰਥਾਂ, ਅਨੁਵਾਦ ਅਤੇ ਫੁਟਕਲ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁਲੰਕਣ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਬਿਹਰਤ ਗ੍ਰਹਿਣ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਸਾਰਨੀ ਰੂਪ (ਸਾਰੰਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਅਦ) ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਸੰਬੰਧੀ ਵਖ-ਵਖ ਪਾਸਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਕੀਤੇ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ। ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਵਿਚ ਪਰਮਸਤਿ ਦੇ ਸਰੂਪ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਿਸਚਿਤ ਅਤੇ ਸੂਤਰਮਈ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਅਧਿਐਨ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਵਿਚਾਰ ਇਸੇ ਬਾਰੇ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਉਂ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਿਖ ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਪਖ ਇਸ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਬਿਨਾਂ ਅਧੂਰਾ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਇਹ ਗੁਰਮਤਿ ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਸਿਖਰ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਹ ਸਾਧਨਾਤਮਕ ਵੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਜਗਿਆਸੂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਵਾਸ-ਸਵਾਸ ਜਪਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਅਨੇਕ ਪਸਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਸੀਂ ਵਖ-ਵਖ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮੁਖ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਹੈ:

1. ਸਰੂਪ ਸੰਬੰਧੀ
2. ਉਚਾਰਨ ਸੰਬੰਧੀ
3. ਬਣਤਰੀ ਇਕਾਈਆਂ ਸੰਬੰਧੀ
4. ਅਰਥਾਂ ਸੰਬੰਧੀ
5. ਅਨੁਵਾਦ ਸੰਬੰਧੀ
6. ਫੁਟਕਲ ਸੰਬੰਧੀ

ਉਪਰੋਕਤ ਪਖਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ ਅਸੀਂ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਵਾਂ (ਟੀਕਿਆਂ) ਨੂੰ ਸੰਕੇਤ ਅੰਕ (ਕੋਡ ਨੰ.) ਰਾਹੀਂ ਕਾਲ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

ਪੰਜਾਬੀ ਟੀਕਾਕਾਰੀ:

ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ (ਸੰਪਾ.), *ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ*, ਮਦਾਨ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਪਟਿਆਲਾ, 1968.

ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਨ, *ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਰਸ਼ਨ*, ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1969.

ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ (ਸੰਪਾ. ਟੀਕਾਕਾਰ), *ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼* (ਭਾਗ 2), ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 1969.

ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਘੁੰਮਣ, ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਮੇਲ, ਵਧਾਵਾ ਸਿੰਘ (ਸੰਪਾ.), *ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ*, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, 1970.

ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ, *ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਪਾਠ ਤੇ ਵਿਆਖਿਆ*, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 2019.

ਹਿੰਦੀ ਟੀਕਾਕਾਰੀ:

ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ (ਸੰਪਾ.), *ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਰਚਨਾਵਲੀ*, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, 1970¹.

ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ (ਟੀਕਾਕਾਰ), *ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼* (ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ), ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 1986².

ਡਾ. ਜੈਰਾਮ ਮਿਸ਼ਰਾ, ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾਸ (ਸੰਪਾ.), *ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ*, ਲੋਕ ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਲਿਮੀਟੇਡ, ਇਲਾਹਾਬਾਦ, 1996³.

ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ, *ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਪਾਠ ਏਵਮ ਵਿਆਖਿਆ*, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 2019⁴.

ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ (ਭਾਗ ਦੋ), ਸਸਤਾ ਸਾਹਿਤ ਮੰਡਲ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, 2021⁵.

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਟੀਕਾਕਾਰੀ:

Khushwant Singh, *Hymns of Guru Nanak*, Orient Longman Limited, Hyderabad, 1969.

S. Manmohan Singh Advocate, *Hymns of Guru Nanak*, Language Department, Punjab, 1987 (Second edi.).

Harjeet Singh Gill, *Nanak Bani Volume I & II interpreted in Free verse*, Punjabi University, Patiala, 2007.

ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਵਿਚਾਰਾਧੀਨ ਵਿਸ਼ੇ ਵਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

1. ਸਰੂਪ ਸੰਬੰਧੀ

ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਸਰੂਪ ਸੰਬੰਧੀ ਉਪਰੋਕਤ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਤਭੇਦ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਸਾਰੇ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਸਰੂਪ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਤਕ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।

2. ਉਚਾਰਨ ਸੰਬੰਧੀ

ੴ ਦੇ ਉਚਾਰ ਸੰਬੰਧੀ ਉਪਰੋਕਤ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਅਲਗ-ਅਲਗ ਰਾਇ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। 2;4;5 ਨੇ ੴ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਓਅੰਕਾਰ⁶, 3 ਨੇ ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ ਜਾਂ ਓਅਮਕਾਰ⁷, 7 ਨੇ ਆਂਕਾਰ⁸, 8 ਨੇ ੴ ਓਚਾਰਿਆ ਹੈ।

3. ਬਣਤਰੀ ਇਕਾਈਆਂ ਸੰਬੰਧੀ

ਟੀਕਾਕਾਰ 2-5;7-8;10 ਨੇ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਦੀਆਂ 12 ਇਕਾਈਆਂ ਭਾਵ 'ੴ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ' ਤਕ ਮੰਨ ਕੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਅਤੇ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਨੂੰ ਉਪਰੋਕਤ

¹ ਡਾ. **ਰਤਨ** ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ (ਸੰਪਾ. ਟੀਕਾਕਾਰ), *ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਰਚਨਾਵਲੀ*, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, 1970.

² ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ (ਟੀਕਾਕਾਰ), *ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ (ਗਾਠੀ) ਪ੍ਰਕਾਸ਼* (ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ), ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 1986.

³ ਡਾ. ਜਯਰਾਮ ਮਿਸ਼ਰ, **ਅੰਕੁਸ਼** ਦਾਸ (ਸੰਪਾ.), *ਨਾਨਕ ਗਾਠੀ*, ਲੋਕ ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਲਿਮੀਟੇਡ, ਇਲਾਹਾਬਾਦ, 1996.

⁴ ਡਾ. ਜਯਰਾਮ ਮਿਸ਼ਰ, **ਅੰਕੁਸ਼** ਦਾਸ (ਸੰਪਾ.), *ਨਾਨਕ ਗਾਠੀ*, ਲੋਕ ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਲਿਮੀਟੇਡ, ਇਲਾਹਾਬਾਦ, 1996.

⁵ ਕਛੁਪੀਸ਼ ਸਿੰਘ, *ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਗਾਠੀ* (ਭਾਗ ਦੋ), ਸਸਤਾ ਸਾਹਿਤ ਮੰਡਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, 2021.

⁶ ਡਾ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਨ, *ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਰਸ਼ਨ*, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1969, ਪੰਨਾ ਨੰ. 1; ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਘੁੰਮਣ, ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਮੇਲ, ਵਧਾਵਾ ਸਿੰਘ (ਸੰਪਾ.), *ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ*, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, 1970, ਪੰਨਾ ਨੰ. 3; ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ, *ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਪਾਠ ਤੇ ਵਿਆਖਿਆ*, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਪੰਨਾ ਨੰ. 1

⁷ ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ, *ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼* (ਭਾਗ 1), ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 1969, ਪੰਨਾ ਨੰ. 1

⁸ ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ (ਟੀਕਾਕਾਰ), *ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ (ਗਾਠੀ) ਪ੍ਰਕਾਸ਼* (ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ), ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 1986. ਪੰ. 1

⁹ ਡਾ. ਜਯਰਾਮ ਮਿਸ਼ਰ, *ਅੰਕੁਸ਼* ਦਾਸ (ਸੰਪਾ.), *ਨਾਨਕ ਗਾਠੀ*, ਲੋਕ ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਲਿਮੀਟੇਡ, ਇਲਾਹਾਬਾਦ, 1996, ਪੰ. 1

ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਕ ਇਕਾਈ ਵਜੋਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਟੀਕਾਕਾਰ 1; 9 ਨੇ 13, 6 ਨੇ 10, 12 ਨੇ 14 ਬਣਤਰੀ ਇਕਾਈ ਮੰਨ ਕੇ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ।

4. ਅਰਥਾਂ ਸੰਬੰਧੀ

ੴ ਦੇ ਅਰਥ ਸ: 1: 10 ਨੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ, ਸ: 2-9; 11-13 ਨੇ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਸਤਿਨਾਮੁ ਦੇ ਅਰਥ ਹ: 1-2;10 ਨੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ, ਹ: 3-9; 11-13 ਨੇ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਦੇ ਅਰਥ ਕ,ਖ: 1-2; 10 ਨੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ, ਕ,ਖ: 3-5; 7-9; 11-13 ਨੇ ਇਕ ਇਕਾਈ ਵਜੋਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਿਆਂ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਜਦਕਿ ਕ,ਖ: 6;8;12 ਨੇ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨੂੰ ਦੇ ਇਕਾਈਆਂ ਵਜੋਂ ਅਰਥਾਇਆ ਹੈ। ਨਿਰਭਉ ਦੇ ਅਰਥ ਟੀਕਾਕਾਰ ਗ: 1-2;10 ਨੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ, ਗ: 3-9; 11-13 ਨੇ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਨਿਰਵੈਰੁ ਦੇ ਅਰਥ ਘ: 1-2;10 ਨੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ, ਘ: 3-9; 11-13 ਨੇ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਦੇ ਅਰਥ ਙ,ਚ: 1;10 ਨੇ ਕੀਤੇ, ਙ,ਚ: 2-5;7;9; 11-13 ਨੇ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਨੂੰ ਇਕ ਪਦ ਵਜੋਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਅਰਥਾਇਆ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਟੀਕਾਕਾਰ ਙ,ਚ: 6;8;12 ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਵਖ-ਵਖ ਪਦ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਜੂਨੀ ਦੇ ਅਰਥ ਛ: 1;10 ਨੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ, ਛ: 2-9; 11-13 ਨੇ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਸੈਭੰ ਦੇ ਜ: 10 ਨੇ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ, ਜ: 1-9; 11-13 ਨੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਦੇ ਅਰਥ ਝ,ਞ: 1;10 ਨੇ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ, ਝ,ਞ: 2-9;13 ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਇਕਾਈ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਜਦਕਿ ਝ,ਞ: 11;12 ਨੇ ਦੇ ਇਕਾਈ ਮੰਨ ਕੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਅਸੀਂ 1-13 ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਅਰਥ ਇਕ ਵਿਧੀ-ਵਿਉਂਤ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਵਿਉਂਤ ਤੋਂ ਆਪਸੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿਚ ਮਦਦ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸਧਾਰਨ ਪੜ੍ਹਤ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਅਰਥ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਪਖ ਤੋਂ ਜੇਕਰ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਪਾਸਾਰ ਵੀ ਲਭ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਸ: 2 ਵਿਚ ਇਕ ਦੇ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਸ: 3 ਨੇ 'ਇਕ' ਨੂੰ ਨਾਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। 'ਕੇਵਲ' ਇਥੇ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨਾਲੋਂ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਤੋੜਦਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਸ: 4 ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਅਰਥ ਉਸਦੀ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕਤਾ ਦੇ ਬੌਧਿਕ ਵੀ ਹੈ। ਸ: 13 ਨੇ ੴ ਲਈ The One ਪਦ ਪਾ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਸ: 11 there is one God ਕਰਕੇ ਏਵੈਂਜੀਕਲ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਟੀਕਾਕਾਰ ੴ ਵਿਚੋਂ ਓਅੰਕਾਰ ਦੇ ਅਰਥ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਲਗਭਗ ਅਸਮਰਥ ਹਨ। ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਦੇ ਆਂਕਾਰ ਨਾਲ ਅਚੇਤ ਪਧਰ 'ਤੇ ਹੀ ਜੋੜ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿਨਾਮੁ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਦਿਆਂ ਨਾਮੁ ਦਾ ਅਰਥ ਹੋਂਦ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਹ: 4 ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਬਾਕੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਨਾਮੁ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਮੁ ਰਖ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਨਾਮੁ ਨੂੰ Name ਲਿਖਣਾ ਬਹੁਤ ਸਧਾਰਨ ਪਧਰ ਦੀ ਸਮਝ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਹ: 13 ਨੇ the eternal the true the true ਵਿਚੋਂ eternal ਨਾਮੁ ਨੂੰ ਸਦੀਵਤਾ ਦੇ ਅਰਥ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਕ,ਖ: 4 ਨੇ ਸਿਰਜਨਹਾਰ; ਕ,ਖ: 5 ਨੇ ਸਿਰਜਨ ਵਾਲਾ ਵਿਆਪਕ; ਭਰਿਆ-ਪੂਰਿਆ ਕਰਕੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਬੌਧਿਕ ਸੁਝ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੁਰਖੁ ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਪੁਰਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਕ,ਖ:12 ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਦਿਆਂ ਦੇ ਅਰਥ creative, His personality ਕਰਦਿਆਂ ਅਲਗ-ਅਲਗ ਇਕਾਈਆਂ ਸਵੀਕਾਰਦਿਆਂ creative ਨੂੰ His personality ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਹੈ।

ਨਿਰਭਉ ਦੇ ਅਰਥ ਉਪਰ ਟਿਪਣੀ ਕਰਦਿਆਂ ਕੇਵਲ ਗ: 5 ਨੇ (ਉਹ ਸੰਸਾਰਿਕ) ਡਰ ਤੋਂ ਉਪਰ ਹੈ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਟੀਕਾਕਾਰ ਇਸਦੇ ਅਰਥ ਪੇਤਲੇ ਪਧਰ ਦੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਟੀਕਾਕਾਰ ਗ: 13 ਨੇ Beyond fear ਅਰਥਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਨਿਰਵੈਰੁ ਦੇ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਟੀਕਾਕਾਰ ਵੈਰੁ ਪਦ ਉਪਰ ਕੇਂਦਰਿਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਘ: 3 ਨੇ ਪ੍ਰੇਮ ਸਰੂਪ; ਘ: 5 ਨੇ (ਉਹ ਸੰਸਾਰਿਕ) ਵੈਰ ਤੋਂ ਨਿਰਲਿਪਤ ਹੈ ਅਰਥਾਇਆ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਟੀਕਾਕਾਰ ਘ: 11 without hate; ਘ: 12 sans enmity; ਘ: 13 or faction ਅਰਥ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵਖ-ਵਖ ਪਾਸਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਦੇ ਅਰਥ ਙ,ਚ: 2 ਨਾ ਮਰਨ ਵਾਲੀ ਹਸਤੀ; ਙ,ਚ: 3 ਸਮੇਂ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਪਰੇ; ਙ,ਚ: 5 ਕਾਲ-ਅਤੀਤ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਟੀਕਾਕਾਰ ਙ,ਚ: 11 ਨੇ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਨੂੰ ਦੇ ਵਖ-ਵਖ ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਜੋਂ ਸਮਝਦਿਆਂ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ He is beyond Immortal; His pervades the universe ਕੀਤੇ ਹਨ। ਙ,ਚ: 13 ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਅਰਥਾਂ Beyond time or space ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਪਖ ਨਜ਼ਰਸਾਨੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਜੂਨੀ ਦੇ ਟੀਕਾਕਾਰ ਛ:2 ਜਨਮ; ਛ: 5 ਦੇ ਅਜਨਮ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਅਰਥ ਇਸ ਨੂੰ ਮਨੁਖੀ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਅਚੇਤ ਪਧਰ 'ਤੇ ਜੋੜਦੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਦਕਿ ਛ: 3 ਜੁਨਾਂ; ਛ: 4 ਜੁਨਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਇਸ ਨੂੰ ਅਵਤਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਕੇ ਦੇਖਦੇ ਹਨ।

ਸੈਭੰ ਦੇ ਅਰਥ ਜ: 3 ਪ੍ਰਕਾਸ਼; ਜ: 4 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਰੂਪ; ਜ: 5 ਵਲੋਂ ਹੋਂਦ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸਦੀਵਤਾ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਅਲਗ-ਅਲਗ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ self-existence (ਜ: 11); self-illuminated (ਜ: 12); Beyond being (ਜ: 13) ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਦੇ ਅਰਥ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਟੀਕਾਕਾਰ ਗੁਰੁ ਨੂੰ ਮਾਧਿਅਮ ਰੂਪ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਟੀਕਾਕਾਰ ਝ,ਞ: 11 ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵਖ-ਵਖ ਇਕਾਈਆਂ ਮੰਨ ਕੇ guru's grace shalt; thou worship ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ।

5. ਅਨੁਵਾਦ ਸੰਬੰਧੀ

ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਸੰਬੰਧੀ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ (ਪੰਜਾਬੀ/ਹਿੰਦੀ) ਕਾਰਜ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਉਪਰੋਕਤ ਵੇਰਵੇ ਵਿਚ 1, 5, 6, 9 ਅੰਕ ਰਾਹੀਂ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ। 1 ਨੇ ਸਤਿਨਾਮੁ ਨੂੰ ਦੋ (ਸਤਿ ਨਾਮੁ) ਇਕਾਈਆਂ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ; 6 ਨੇ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਵਖ-ਵਖ, ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਤੇ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ਨੂੰ ਇਕ ਇਕਾਈ ਮੰਨਿਆ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਸੰਬੰਧਿਤ ਟੀਕਾ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰਾਧੀਨ ਕੀਤੇ ਟੀਕੇ ਦਾ ਹੀ ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਤਿਨਾਮੁ ਨੂੰ ਟੀਕਾਕਾਰ ਨੇ ਦੋ ਇਕਾਈਆਂ ਮੰਨਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਵਾਦ ਵਿਚ ਸਤਿਨਾਮੁ ਨੂੰ ਇਕ ਇਕਾਈ ਵਜੋਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 5 ਵਿਚ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ਨੂੰ ਇਕ ਇਕਾਈ ਮੰਨਿਆ ਹੈ, ਜਦਕਿ 9 ਵਿਚ ਅਲਗ-ਅਲਗ ਇਕਾਈ ਮੰਨਦਿਆਂ ਅਰਥ ਇਕਠੇ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਟੀਕਾਕਾਰ 11;13 ਨੇ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਟੀਕਾ ਮੂਲ-ਪਾਠ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ, 12 ਨੇ ਮੂਲ-ਪਾਠ ਦੇ ਸਮਾਨੰਤਰ ਅਰਥ ਦਰਸਾਏ ਹਨ।

6. ਫੁਟਕਲ ਸੰਬੰਧੀ

ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ 1 ਨੇ ਵਿਆਖਿਆ; ਨਿਰੁਕਤੀ, 3 ਨੇ ਪਦ-ਅਰਥ; ਨੋਟ, 5;9 ਨੇ ਉਥਾਨਕਾ; ਭਾਵ-ਅਰਥ; ਪ੍ਰਵੇਸ਼, 8 ਨੇ ਨਿਰੁਕਤੀ ਆਦਿ ਪਖਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਹੈ।

ਸਾਰੰਸ਼

ਮੁਲੰਕਣ ਕਰਦਿਆਂ ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਮਤਭੇਦ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ ਬੋਲੀ/ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਫਰਕ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਖਿਆ ਮੂਲ-ਪਾਠ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਨੇੜੇ ਜਾਪਦੀ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਹਿੰਦੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਦੂਰ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਅਧਿਐਨ ਸੰਬੰਧੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਸੰਬੰਧੀ ਸਮਗੱਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ੳ	ਅ	ੲ	ਸ	ਹ	ਕ	ਖ	ਗ	ਘ	ਙ	ਚ	ਛ	ਜ	ਝ	ਞ		
ਲੜੀ ਨੰ.	ਟੀਕਾ	ਟੀਕਾਕਾਰ	ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ													
			ੴ	ਸਤਿਨਾਮੁ	ਕਰਤਾ	ਪੁਰਖੁ	ਨਿਰਭਉ	ਨਿਰਵੈਰੁ	ਅਕਾਲ	ਮੂਰਤਿ	ਅਜੂਨੀ	ਸੈਭੰ	ਗੁਰ	ਪ੍ਰਸਾਦਿ		
1.	ਗੁ. ਨਾ. ਬਾ.	ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ (ਸੰਪਾ.)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੋਣ ਵਾਲਾ (1)	-	-
2.	ਗੁ. ਨਾ. ਦ.	ਡਾ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਨ	ੴ ਸਰਗੁਣ ਰੂਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ (1)	-	-	-	-	-	-	ਨਾ ਮਰਨ ਵਾਲੀ ਹਸਤੀ (1)	ਜਨਮ ਵਿਚ ਨਾ ਆਉਣ ਵਾਲਾ (1)	ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਹੈ। (1)	ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ (1)			

3.	ਗੁ. ਨਾ. ਬਾ. ਪ੍ਰ. (ਭਾਗ ੧)	ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ (ਸੰਪਾ.)	ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੇਵਲ ਇਕ ਹੈ; (2)	ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਸਦੀਵੀ ਹੋਂਦ ਵਾਲਾ (ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ); (2)	ਉਹ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਹੈ; (2)	ਉਹ ਡਰ ਰਹਤ ਹੈ; (2)	ਉਹ ਵੈਰ ਰਹਤ (ਉਹ ਪ੍ਰੇਮ ਸਰੂਪ ਹੈ); (2)	ਉਹ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ; (2)	ਉਹ ਜੁਨਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ (ਨਾ ਜੰਮਦਾ ਹੈ ਨਾ ਮਰਦਾ ਹੈ); (2)	ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਹੈ; (2)	ਉਹ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (2)
4.	ਸ਼. ਬਾ. ਸ੍ਰੀ. ਗੁ. ਨਾ. ਦੇ. ਜੀ	ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਘੁੰਮਣ, ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਸੇਲ, ਵਧਾਵਾ ਸਿੰਘ (ਸੰਪਾ.)	ੴ ਅਸੰਗ, ਇਕ ਰਸ ਵਿਆਪਕ ਤੇ ਘਟ ਘਟ ਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ। (3)	ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਸਤਿ' ਭਾਵ ਸਦੀਵ ਕਾਲ ਹੈ ਸਰੂਪ ਹੋਂਦ ਵਾਲਾ ਹੈ। (3)	ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਵਿਆਪਕ ਹਸਤੀ ਜੋ ਸੰਪੂਰਣ ਸਮੂਹ ਆਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਰਮ ਰਹੀ ਹੈ। (3)	ਭਉ ਰਹਿਤ। (3)	ਵੈਰ ਰਹਿਤ। (3)	ਉਸਦਾ ਸਰੂਪ (ਹੋਂਦ) ਸਮੇਂ ਦੀ ਮਾਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ। (3)	ਜੁਨਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ (3)	ਸੁਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਰੂਪ ਹੈ (3)	ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (3)
5.	ਗੁ. ਨਾ. ਬਾ. ਪਾ. ਤੇ ਵਿ.	ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ	(ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ) ਇਕ ਅਤੇ ਓਅੰਕਾਰ ਸਰੂਪ ਹੈ;	(ਉਸ ਦਾ) ਨਾਮ ਸਤਿ ਹੈ (1)	(ਉਹ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ) ਸਿਰਜਨ ਵਾਲਾ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਤੇ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਭਰਿਆ-ਪੂਰਿਆ ਪੁਰਸ਼ ਰੂਪ ਹੈ, (1)	(ਉਹ ਸੰਸਾਰਿਕ) ਡਰ ਤੋਂ ਉਪਰ ਹੈ;	(ਉਹ ਸੰਸਾਰਿਕ) ਵੈਰ ਤੋਂ ਨਿਰਲਿਪਤ	(ਉਸ ਦਾ) ਸਰੂਪ ਕਾਲ-ਅਤੀਤ ਹੈ; (1)	(ਉਹ) ਅਜਨਮਾ ਹੈ; (1)	(ਉਹ) ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਣ	(ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ) ਗੁਰੂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੁਆਰਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (1)

			(1)			(1)	वै; (1)			द्वाला वै; (1)		
6.	गु. ना. र.	रत्न सिंह जग्गी	(वह) एक है और ओंकार स्वरूप है (३)	सत्य- नाम वाला है। (३)	कर्त्तरि है, सृष्टि को पैदा करने वाला है। (३)	पुरुष रूप है, अथवा आदि पुरुष है। (३)	भय- रहित है, भयातीत है। (३)	वैर-रहित है, वैरातीत है। (३)	नित्य अविनाशी रूप है। (३)	अयोनि है, जन्म- मरण से मुक्त है। (३)	स्वयंभू है, अपने-आप होने वाला है। (३)	गुरु की कृपा द्वारा प्राप्त होता है। (३)
7.	गु. ना. बा. प्र. (भाग एक)	डा. तारन सिंह	परमात्मा केवल एक है (१)	उसका नाम है शाश्वत; (१)	वह कर्ता पुरुष है; (१)	वह भयरहित है; (१)	वह वैररहित है; (१)	वह समय के प्रहार से परे है; (१)	वह योनि से परे है (१)	वह स्वतः सत्तावान् है; (१)	वह गुरु की कृपा प्राप्त होता है। (१)	
8.	ना. बा.	जयराम मिश्र श्रीकृष्ण दास (संपा.)	वह एक है, ओंकार स्वरूप है (शब्द अथवा वाणी है) (४९)	वह सत्य नाम वाला है, (४९)	करतार है, (४९)	आदि पुरुष है, (४९)	भय से रहित (४९)	तथा वैर से रहित है, (४९)	वह तीनों काल से रहित स्वरूप वाला (मूर्ति) है। (४९)	वह अयोनि (४९)	स्वयंभू (सैभं) है, (४९)	गुरु की कृपा से प्राप्त होता है। (४९)

9.	गु. ना. बा. पा. ए. व.	डा. रत्न सिंह जग्गी	(वह परमात्मा) एक और ओंकार स्वरूप है; (१)	(उस का) नाम सत्य है; (१)	(वह स ष्टि की) सिरजना करने वाला पुरुष रूप है; (१)	(वह) भयातीत है; (१)	(वह) वैर विरोध से निर्तिस है; (१)	(उस का) स्वरूप कालातीत है; (१)	(वह) अजन्मा है; (१)	(वह) स्वयं अस्तित्व धारण करने वाला है; (१)	(उस की प्राप्ति) गु की क पा द्वारा होती है। (१)		
10.	श्री. गु. ना. वा. (भाग- एक)	बखशीश सिंह	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
11.	H. of. G. N.	Khushwant Singh	There is One God (22)	His Name is Truth. (22)	He is the Creator, (22)	He is without fear (22)	Without hate. (22)	He is beyond time Immortal, (22)	His spirit pervades the universe. (22)	He is not born, (22)	He is self- existent. (22)	By the guru's grace shalt (22)	thou wors him (22)
12.	H. of G. N.	Manmohan Singh	One God (1)	True His Name (1)	Creative (1)	His personality (1)	He is without fear (1)	Sans enmity (1)	Immortal His form (1)	unbera (1)	Self- illumined (1)	By the Guru's grace (1)	

13.	N. B. i. in f. v. (Volume 1)	Harjeet Singh Gill	Let us meditate on the One (5)	the Eternal the True (5)	the Creator (5)	Beyond fear (5)	Or faction (5)	Beyond time or space (5)	Beyond being (5)	Or becoming (5)	Perceived by the grace of Guru (5)
-----	---	-----------------------	---	--------------------------------------	-----------------	--------------------	----------------------	-----------------------------	------------------------	-----------------------	--

